17–25 Aralık 2013 ve Sonrası

17–25 Aralık sonrasında sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskının görünür etkileri

Yazar
SRL Research Team

Security Studies and Rule of Law Association (SRL Swiss), İsviçre Medeni Kanunu'nun 60–79. maddeleri uyarınca kurulmuş, Cenevre merkezli, kâr amacı gütmeyen ve siyasi nitelik taşımayan bir sivil toplum kuruluşudur. Dernek; insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ilkelerinin güçlendirilmesi ve güvenlik politikalarının temel haklarla uyumunun değerlendirilmesi alanlarında faaliyet göstermektedir.

Yazı dizisi | 2/10

Security Studies and Rule of Law Association, 15 rue des Savoises, 1205 Genève, Switzerland
Web sitesi: www.srlswiss.com • E-posta: info@srlswiss.com

17/25 Aralık 2013 sürecinin Türkiye'de sivil toplum kuruluşları (STK'lar) üzerindeki etkileri, soyut bir siyasal atmosfer değişiminin ötesine geçerek kurumsal, hukuki, mali ve söylemsel düzeylerde somut sonuçlar üretmiştir. Aşağıda bu etkiler başlıklar hâlinde, neden–sonuç ilişkisi kurarak ve akademik literatürle uyumlu biçimde ele alınmaya çalışıldı.

17 ve 25 Aralık soruşturmaları hakkında söz almak isteyen bir derneğin karşılaştığı ilk güçlük, hangi bilgiye dayanarak ne söyleyeceğine karar vermekti. Buna bir soru daha eklendi: Soruşturmaların akıbetini sormak, derneğin belirli bir siyasi çevreye mensup olduğunun işareti sayılacak mıydı? Bu ihtimal, bir açıklamaya imza atacak üyeden derneğe toplantı salonu tahsis edecek belediyeye kadar uzanan bir ilişkiler zincirini etkileyebilir. Baskının sivil toplum üzerindeki izini bu kararların her birinde aramak gerekir.

STK'ların Kriminalize Edilmesi ve Güvenlikçi Söylemin Yaygınlaşması

17/25 Aralık sonrasında Türkiye'de iktidar, kendisine yönelen eleştirileri büyük ölçüde güvenlik tehdidi olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu yaklaşım, sivil toplum alanına da yansımış; özellikle insan hakları, hukuk devleti, yolsuzlukla mücadele ve ifade özgürlüğü alanında faaliyet gösteren STK'lar; paralel yapı ile ilişkili olmak, dış güçlerin uzantısı olmak, milli iradeye karşı faaliyet yürütmek gibi söylemlerle dolaylı ya da doğrudan kriminalize edilmiştir. Bu durum, STK'ların kamusal meşruiyetini zayıflatmış ve toplumsal desteklerini erozyona uğratmıştır.

Bu dönemde STK'lara yönelik, sıklaştırılmış dernek ve vakıf denetimleri, mali incelemeler ve müfettiş baskısı, faaliyet izinleri ve etkinlik yasakları belirgin şekilde artmıştır. Denetimler, hukuken meşru olmakla birlikte, seçici ve orantısız biçimde uygulanmış; iktidara yakın STK'lar büyük ölçüde bu uygulamaların dışında tutulmuştur. Bu durum, hukukun eşit uygulanması ilkesinin zedelenmesine yol açmıştır.

Bir insan hakları derneğinin hazırladığı rapora "dış bağlantılı" denildiğinde tartışmanın konusu da değişir. Dernek, raporunda belgelediği işlemi anlatacağı zamanı, kimden fon aldığını ve kimin adına konuştuğunu açıklamaya ayırır. Raporda sözü edilen kamu makamı ise kendisine yöneltilen soruya cevap vermeden tartışmanın dışında kalabilir. Damgalamanın demokratik denetim bakımından sonucu burada görülür: Hesap vermesi beklenen makamla hesap soran kuruluş yer değiştirir.

Avrupa Komisyonunun 2026 Türkiye Raporu, yabancı bağışçılardan destek alan ve hükümet politikalarını eleştiren konularda çalışan kuruluşların sık denetimlerle ve

karalama kampanyalarıyla karşılaştığını kaydediyor. Küçük bir dernekte denetim dosyasını hazırlayan kişi, hak ihlali başvurularını alan veya duruşmaları izleyen kişi de olabilir. Bir denetimin ağırlığını değerlendirirken, ne sıklıkta tekrarlandığı kadar hangi çalışmanın bu sırada beklediğine de bakmak gerekir.

Mali Kaynaklara Erişimin Engellenmesi

17/25 Aralık sonrasında bağımsız veya eleştirel STK'lar için:

Kamu destekleri ve hibeler kesilmiş,

Belediyeler ve kamu kurumlarıyla iş birlikleri sonlandırılmış,

Uluslararası fonlardan yararlanmak şüpheli bir faaliyet olarak gösterilmiş,

Özellikle yurt dışı kaynaklı fonlar, STK'ların dış bağlantılı olduğu iddiasının gerekçesi hâline getirilmiş; bu durum birçok kuruluşun faaliyetlerini küçültmesine veya sona erdirmesine neden olmuştur.

Mali bağımlılığı anlamak için bir derneğin bütçesi kadar, desteğin hangi kuralla verildiğine bakmak gerekir. Avrupa Komisyonu 2014 Türkiye İlerleme Raporu'nda kamu finansmanında şeffaflığın yetersiz olduğunu, kamu yararı statüsü ve vergi muafiyeti tanınırken kullanılan ölçütlerin açık olmadığını kaydetmişti. Başvuru ölçütleri bilinmiyorsa desteği alamayan kuruluş, projesindeki bir eksikliği mi gidermesi gerektiğini, yoksa benzer başvurulara farklı mı davranıldığını belirleyemez. Bu belirsizlik, karara itiraz etmeyi de güçleştirir.

Bir belediyenin ücretsiz tahsis ettiği salonu düşünelim. Tahsis sona erdiğinde derneğin banka hesabından para eksilmez. Ama aynı toplantıyı yapmak için artık kira ödemesi, başka bir mahalleye taşınması ya da katılımcı sayısını azaltması gerekir. Bir bütçe tablosunda görünmeyen bu kayıp, mahalle sakinlerinin toplantıya erişiminde görünür hâle gelir. Dışarıdan sağlanan bir fonun kabulü de kamuoyu önünde sadakat tartışmasına dönüştüğünde, yönetim kurulu iki maliyeti birlikte tartar: desteği reddederse vazgeçeceği faaliyet ile kabul ederse üyelerinin göğüsleyeceği baskı.

STK Yönetimlerine Müdahale ve Kadro Dönüşümü

Bu süreçte yalnızca STK'ların faaliyetleri değil, kurumsal yapıları da hedef alınmıştır. Somut olarak:

Yönetim kurullarına iktidar yanlısı isimlerin yönlendirilmesi,

Kurucular veya yöneticiler üzerinde dolaylı baskılar,

İstifaya zorlamalar veya pasifleştirme stratejileri

gözlemlenmiştir. Bu müdahaleler, STK'ların iç demokrasisini zayıflatmış ve onları özerk aktörler olmaktan çıkarıp yarı-resmî yapılara dönüştürmüştür.

Yönetim kurulundaki her değişikliği müdahale olarak okumak yanıltıcı olur. Bir derneğin üyeleri yöneticilerinden hesap sorabilir, genel kurulda onları değiştirebilir. Özerklik bakımından asıl soru şudur: Üyeler mevcut yönetime karşı aday çıkarırken, başka bir adayı seçtiklerinde derneğin kamu kurumlarıyla ilişkilerinin kesileceğinden çekiniyorlar mı? Böyle bir kaygı varsa yönetim değişmese bile üyelerin tercih alanı daralır. Somut bir olayda bunu incelemek için genel kurul tutanağının yanında adaylıktan çekilen kişinin açıklamasına ve o tarihte derneğe yöneltilen taleplere de bakmak gerekir.

Otosansür ve Geri Çekilme

Baskı ve belirsizlik ortamı, birçok STK'da otosansür doğurmuştur. Somut sonuçlar şunlardır:

Eleştirel rapor ve açıklamaların yayımlanmaması,

Kamuoyuna açık etkinliklerden kaçınılması,

Sadece teknik veya siyasetsiz alanlara yönelme.

Bu geri çekilme, sivil toplumun kamusal tartışmalardaki rolünü zayıflatmış ve demokratik denetim mekanizmalarını işlevsizleştirmiştir.

Otosansürün izini sürmek özellikle güçtür. Yayımlanan bir raporun tarihi, imzacıları ve muhatabı bellidir. Taslak aşamasında kaldırılan bir paragrafın ya da duyurusu hiç yapılmayan bir toplantının dışarıdan görülebilecek bir kaydı olmayabilir. Bir kuruluşun bir yıl içinde daha az açıklama yayımlaması da tek başına baskıyı kanıtlamaz. Daha açıklayıcı olan, aynı kuruluşun önceki çalışma programı ile gerçekleştirebildiği faaliyetleri karşılaştırmak ve erteleme kararını verenlerin gerekçesini dinlemektir. Böylece gönüllü bir öncelik değişikliği ile üyeleri koruma kaygısıyla alınmış bir geri çekilme kararı birbirinden ayırt edilebilir.

Bu geri çekilmenin bedelini, sesini dernek aracılığıyla duyurabilen kişiler de öder. Bir hak ihlalini bildiren kişi için dernek, başvurusunu kayda geçirecek, benzer başvurularla karşılaştıracak ve kamu makamından yanıt isteyecek muhataptır. Dernek bu çalışmayı sürdüremediğinde tek tek şikâyetler arasındaki ortak örüntü de gözden kaybolabilir. 17–25 Aralık sonrasını sivil toplum açısından değerlendirmek bu yüzden önemlidir: Sorulması gereken, hangi kuruluşların ayakta kaldığı kadar, onların aracılığıyla hangi soruların hâlâ sorulabildiği ve kimlerin cevap alabildiğidir.